

TALENTIA-LEHTI/SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSEN SEURA 2004

Tutkiva sosiaalityö

JOHANNA KIILI & KATI NÄRHI (TOIM.)

sosiaalityön
tutkimuksen
seura

---

föreningen för
forskning i
socialt arbete

Sisältö

Toimittajilta:
Sosiaalityö ja erot **3**
JOHANNA KIILI JA KATI NÄRHI

Sosiaalityön tutkimuksen seuran
puheenjohtajan tervehdys **4**
MARJO KURONEN

SUKUPUOLI

Sukupuoli tapana **5**
EEVA JOKINEN

Miehenä olemisen hinta ja palkka
sukupuolieron talousopissa **9**
JORMA HÄNNINEN

Kohtaamisen paikkoja – tieto, valta ja
sukupuoli sosiaalityössä **12**
SUVI KESKINEN

ETNISYYS

Maahanmuuttajat sosiaalityön
asiakkaina – samanlaista vai erityistä? **15**
KATI TURTIAINEN

LASTENSUOJELU

Erontekojen ristiriitainen
välttämättömyys – esimerkkinä
lastensuojelu **18**
TARJA PÖSÖ

VAMMAISUUS

Potilaasta kansalaiseksi – erottelusta
inclusionin tukemiseen **21**
TIINA AIRAKSINEN

Sosiaalityön tutkimuksen seuran yhteystietoja:

Seuran kotisivut:
www.valt.helsinki.fi/sospo/sostts

Puheenjohtaja
Marjo Kuronen
Perhetutkimusyksikkö/Agora
PL 35
40014 Jyväskylän yliopisto
p. (014) 260 4552
spmaku@yfi.jyu.fi

Varapuheenjohtaja
Irene Roivainen
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
33014 Tampereen yliopisto
irene.roivainen@uta.fi

Sihteeri
Johanna Moilanen
Koske
PL 35 (ToB)
40014 Jyväskylän yliopisto
p. (014) 260 4877
jomoilan@yfi.jyu.fi

Tutkivan sosiaalityön toimitus:
Johanna Kiili
p. (014) 260 3130
kiiijoh@yfi.jyu.fi

Kati Närhi
p. (014) 260 3137
nakaky@yfi.jyu.fi

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
PL 35
40014 Jyväskylän yliopisto

Ulkoasu: Kinestasis Oy / Veikko Anttila
Julkaisija: Talentia-lehti ja Sosiaalityön tutkimuksen seura
Painotalo Auranen 2004

Toimittajilta:

Sosiaalityö ja erot

JOHANNA KIILI JA KATI NÄRHI

Perinteiseen tapaan käsissäsi olevan Tutkiva sosiaalityö -liitteen artikkelit perustuvat Sosiaalityön tutkimuspäivien antiin. Helmikuussa 2004 pidettyjen tutkimuspäivien teemana oli ”Erot ja eriarvoisuus sosiaalityössä”.

Erot ja eriarvoisuus voidaan sosiaalityössä ja sosiaalityön tutkimuksessa ymmärtää monella tavalla. Tässä tutkimusliitteessä on esillä neljä erilaista teemaa, jotka kukin omasta näkökulmastaan valottavat eroja ja eriarvoisuutta sosiaalityössä. Tutkimuspäivillä tematiikkaa pohdittiin sekä pääalustuksissa että työryhmissä. Tämän liitteen artikkelit perustuvat päivien pääpuheenvuoroihin. Työryhmien keskusteluista kiinnostuneet lukijat voivat vieraillla Sosiaalityön tutkimuksen seuran kotisivuilla osoitteessa www.valt.helsinki.fi/sospo/sostts/, johon on kerätty työryhmien esitysten tiivistelmiä sekä myös muuta ajankohtaista tietoa tutkimusseuran toiminnasta.

Liitteen ensimmäisen teeman aiheena on sukupuoli ja erot, joita tarkastelevat akatemiattutkija Eeva Jokinen, lehtori Jorma Hänninen ja tutkija Suvi Keskinen. Eeva Jokinen pohtii artikkelissaan mies- ja naistapaisuus -käsitteiden avulla muun muassa sitä, miten voisimme kiinnittää sukupuoleen huomioita niin, ettei kaikki mitä havaitsemme palautuisi naisen ja miehen eroiksi? Tai miten voisi ymmärtää sukupuolta siten, että se mahdollistaisi muutoksen, jos muutos havaitaan tarpeelliseksi?

Jorma Hänninen vie artikkelissaan sukupuolieron pohdintaa sosiaalityön käytäntöihin miettien, miten sosiaalityössä on mahdollista ymmärtää miesasiakasta naisvaltaisten sosiaalityöntekijöiden toimesta? Millaista erontekoa, vallankäyttöä ja/tai eriarvoisuutta näihin tilanteisiin mahdollisesti liittyy?

Suvi Keskinen tarkentaa sukupuolen ja eronteon tematiikkaa sosiaalityön asiakastapaamisiin ja tarkastelee artikkelissaan sukupuolta puheena, tekoina ja niihin liittyvinä käytäntöinä. Artikkelissa tarkastellaan sosiaalityötä sukupuolen, tiedon ja vallan kytköksien kautta neuvotteluna, jossa työntekijän ja asiakkaan tarinat kohtaavat.

Liitteen toista teemaa, etnisyyttä ja eroja, pohtii Jyväskylän kaupungin maahanmuuttajapalvelujen vs. johtaja Kati Turtiainen. Turtiainen keskittyy artikkelissaan tarkastelemaan pakolaisia kotouttamisyksikön asiakkaina. Erityisesti Turtiainen miettii kysymystä siitä, mitä sosiaalityössä tulisi tietää maahanmuuttajista ja heihin liittyvistä erityiskysymyksistä?

Kolmannessa teemassa professori Tarja Pösö nostaa esiin erontekojen ristiriidan ja välttämättömyyden lastensuojelussa. Eronteot liittyvät Pösön artikkelissa erityisesti lastensuojelun piirissä varttuvien nuorten näkökulmiin. Pösö keskittyy tarkastelemaan palveluista, yleensä sijoituspaikoista, toiseen siirtymistä, joka määrittää nuorten elämää ja joka usein merkitsee jatkuvaa irtaantumista entisistä ja uudelleenliittymistä.

Liitteen viimeisessä teemassa Invalidiliiton aluejärjestösihteeri Tiina Airaksinen tarkastelee erojen tekemistä vammaisuuden kategorioiden määrittelyssä. Airaksinen nostaa esiin muun muassa sen, miten vammaisuutta määritellään eri tavoin eri politiikan aloilla?

Nämä neljä edellä esitettyä teemaa eivät toki ole ainoita sosiaalityön eroihin ja eriarvoisuuteen liittyvää näkökulmaa. Toivomme kuitenkin, että ne antavat sekä käytännön työntekijöille että tutkijoille välineitä jäsentää erojen ja eriarvoisuuden tematiikkaa sosiaalityössä.

Sosiaalityön tutkimuksen seuran puheenjohtajan tervehdys

MARJO KURONEN

Hyvin lyhyessä ajassa Sosiaalityön tutkimuksen päivistä on muodostunut merkittävä alan tutkijoiden, käytännön työntekijöiden, opiskelijoiden ja opettajien vuosittainen kohtaamispaikka. Vuosi vuodelta osallistujamäärä on kasvanut ja tänä vuonna meitä oli Jyväskylässä jo lähes 300. Päivillä oli tällä kertaa erityisen paljon sosiaalityön käytännön kentillä toimivia ihmisiä, mikä on todella ilahduttavaa. Onhan Sosiaalityön tutkimuksen seuran yksi keskeinen tavoite edistää tiedon ja kokemuksen vaihtoa käytännön sosiaalityöntekijöiden ja tutkijoiden kesken.

Tutkimuksen päivien järjestämisen taustalla vaikuttava Sosiaalityön tutkimuksen seura perustettiin vuonna 1998 ja ensimmäiset päivät järjestettiin jo talvella 1999 Tampereen yliopistossa. Sen jälkeen jokainen yliopisto, jossa on sosiaalityön koulutusyksikkö, on toiminut vuorollaan päivien pääjärjestäjänä. Ensi vuonna aloitamme kierroksen alusta ja tapaamme jälleen Tampereella.

Tänä vuonna tutkimuksen päivien pääteemaksi valittiin erot ja eriarvoisuus sosiaalityössä. Yhteiskunnallisen eriarvoisuuden vastustaminen ja ihmisten tasavertaisuus on aina ollut yksi sosiaalityön keskeinen tavoite ja eettinen sitoumus. Halusimme herättää keskustelua siitä, miten tavoite toteutuu ja ilmenee sosiaalityön käytännöissä ja tutkimuksessa. Onko meillä riittävästi eroihin ja eriarvoisuuteen liittyvää tutkimusta? Miten näitä teemoja tulisi tutkia? Mitkä ovat sosiaalityön käytännöstä nousevat keskeiset kysymykset tällä hetkellä? Joitakin vastauksia ja avauksia näihin kysymyksiin voimme lukea tämän julkaisun artikkeleista.

Tutkiva sosiaalityö -julkaisun ohella seuran muu julkaisutoiminta on ollut kuluneen vuoden aikana vilkasta. Sosiaalityön tutkimuksen toinen vuosikirja Sosiaalityö ja vaikuttaminen ilmestyi viime syksynä ja seuraava vuosikirja Sukupuoli ja sosiaalityö ilmestyy tämän vuoden syksyllä. Aivan erityisesti haluan mainita, että sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti Janus on vuoden alusta muuttunut Sosiaalipoliittisen yhdistyksen ja Sosiaalityön tutkimuksen seuran yhteiseksi jäsenlehdeksi. Uskon yhteistyön näkyvän siten, että seuran jäsenet vaikuttavat entistä aktiivisemmin lehden sisältöihin kirjoittajina, toimittajina ja keskustelijoina. Samalla se tuo suomalaista sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan tutkimusta kaikkien seuran jäsenten ulottuville, kuten tämäkin julkaisu. Antoisia hetkiä Tutkiva sosiaalityö -liitteen parissa.

Sukupuoli tapana

EEVA JOKINEN

Sosiaalityön kentät ja toimijat ovat jakautuneet sukupuolen mukaan: esimerkiksi asunnottomuus mieltyy miesten ongelmaksi ja kasvatusta naisten. Sosiaalityöntekijä on useimmiten nainen. Sosiaalityössä on usein, niin konkreettisesti kuin retorisestikin, kyse perheiden kanssa työskentelemisestä. Silloin toimitaan instituution kanssa, joka nimenomaan järjestää sukupuolia tietyllä tavalla yhteen ja erilleen. Niinpä ei vaikuta viisaalta, että tehdään sukupuolisokeaa tai peräti sukupuolen häivyttävää sosiaalityön tutkimusta, joka kadottaa ison osan todellisuutta. Ei liioin liene järkevää kehittää ja toteuttaa työkäytäntöjä, jotka eivät ota huomioon sukupuolten erityisyyksiä tai tunnista sukupuoleen liittyviä valtarakenteita.

Kaikki edellä todettu on ehkä helppo nähdä, tunnistaa ja todeta. Vasta tämän jälkeen päästään kiinnostaviin ja siten myös kiistanalaisiin kysymyksiin: Miten sukupuolta, naisia, miehiä, naisten ja miesten eroja; sukupuolen psykologisia, sosiaalisia, kulttuurisia, poliittisia ja taloudellisia yhteyksiä voisi teoretisoida järkevästi? Miten sukupuolesta voisi puhua siten, että sukupuoli ei olisi yhtä kuin nainen? Miten voisi kiinnittää huomiota sukupuolen rakenteisiin niin, että *kaikki* havaitsemamme ei näyttäisi palautuvan naisten ja miesten eroiksi? Miten voisi ymmärtää sukupuolen niin, että se jättäisi tilaa naisten keskinäisten erojen ymmärtämiselle ja miesten keskinäisten erojen ymmärtämiselle – ilman että päädytään individualismiin, jossa jokainen on elämänsä seppä eikä sukupuolijärjestyksillä ole onneen mitään vaikutusta? Miten voisi tarttua sukupuoleen siten, että se mahdollistaisi muutoksen, jos selvästi huomaamme, että muutos on tarpeen?

Tässä kirjoituksessa haen vastausta kysymyksiin esittelemällä joitakin feministisen tutkimuksen kysyttämiä tapoja käsitteellistää sukupuoli. Luulen, että feministinen teoria on näihin aikoihin sadonkorjuuvaiheessa, ja sen hedelmällisyys jatkossa on paljon kiinni siitä, kuinka hyvin teoreettiset oivallukset saadaan juurrutettua – pystytään soveltamaan – erilaisiin paikallisiin, osittaisiin ja konkreettisiin kysymyksiin, esimerkiksi juuri sosiaalityössä.

Arkiymmärryksen mukaan sukupuoli on seurausta siitä, että olemme syntyneet joko naisen tai miehen ruumiiseen. Elämänmenoa ja sen omituisuuksia voi selittää sillä, että tekijä tai tekemättä jättäjä on mies tai nainen. Puolihuolimattomasti tulemme myös usein olettaneeksi, että naiset ja miehet ovat perustavasti erilaisia keskenään ja täydentävät toisiaan – samaan aikaan kun ajautuvat keskenään kahnauksiin, koska ovat kotoisin eri planeetoilta. Tässä kirjoituksessa lähdän liikkeelle toisin päin: en ajattele että naiset ovat venumuksesta ja miehet marsista. Olemme kaikki juurevasti maasta, mutta käyttäydymme omituisesti ja sukupuolemme mukaisesti, *jotta* olisimme joko naisia tai miehiä.

Naisilla ja miehillä on ollut tapana tehdä erilaisia asioita. Yhteiskuntatieteissä ja käyttömediassa puhutaan usein rooleista, kun halutaan viitata näihin sukupuolitapoihin yhteiskunnallisena pakkona tai normina, jotka ovat joskus myös tarkoituksenmukaisia tai jopa kutsuvia. Osaamme nimetä miltei kaiken sukupuoliroolien mukaan: tiedämme onko jokin vaikkapa miehen rooliin sopivaa ja kuuluvaa vai ei siitä huolimatta että aina on niitä, jotka rikkovat rooleja tai eivät sovi niihin vaikka haluaisivatkin.

Olen ehdottanut Soile Veijolan kanssa kirjassa Voiko naista rakastaa (2001), että täsmällisempää olisi puhua nais- ja miestapaisuudesta. Naisten on esimerkiksi ollut tapana hoitaa lapsia. Se on siis naistapaista. Naistapaisuus ei kuitenkaan merkitse, että naisen tarkoitus olisi hoitaa lapsia. Se ei myöskään tarkoita, että miehet eivät osaa, voi tai halua hoitaa lapsia. Sitä se kylläkin tarkoittaa, että jos mies ryhtyy hoitamaan lapsia, hän tietää tekevänsä miehenä jotain naistapaista ja ikään kuin neuvottelee tämän rakenteellisen tekijän kanssa ilmeisesti päivittäin. Äiti, joka ei toimi naistapaisesti eli huolehdi lapsestaan ja aseta lapsen tarpeita ensisijaiseksi, on luonnoton olio. Hän ei tule ymmärretyksi, sillä emme osaa sijoittaa häntä käsillä olevien sukupuolitapaisuuksien koodistoon. (Mies, joka unohtaa lapsensa on toki sangen paheksuttava olio, mutta ei luonnoton.) Tilanne, jossa sukupuolitapaisuuden noudattamatta jättäminen tekee toimijasta luonnottoman, näyttää meille hyvin tapaisuuden voiman. Tapa tai tottumus on toinen luonto, sanotaankin.

Ihmiset solahtavat sukupuolitapaisuuksiin tai kiemurtelevat niiden pyörteissä tietysti yksilöllisesti eri tavoin ja kaikkien muidenkin erojen värjäiminä. Yhteistä kaikille on se, että tulemme mukaan tapaisuuksien virtaan, kun tämä virta on jo olemassa luonnolliseksi muuttuneine tapaisuuksineen. Selkeä ja arkinen tapaus löytyy ydinperheen työnjaosta eli niin sanotusta sukkien paikka -debatista. Useimpien ihmisten mielestä on turhaa ajan haaskausta riidellä tai neuvotella kotitöiden jaosta. Se tekee kuka ehtii, näin säästyy voimia vaikuttaa oikeisiin ja todellisiin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Käytännössä käy kuitenkin niin, että se ehtii, joka havaitsee tehtävän kotityön tai kenties ennakoii sen. Kodin koordinaatiokellon kantaminen on naistapaista, halusi yksittäinen nainen sitä tai ei. Niinpä nainen ”luonnostaan” yleensä ehtii esimerkiksi siirtämään sukat eteenpäin sukkiensa arkisessa kiertokulussa. Tämä ei ole naurettava elämän sivuseikka, sillä samankaltaiset tapaisuudet, luonnollisuudet ja ehtimiset vaikuttavat myös työmarkkinoilla, politiikassa ja taloudessa aina siihen mittaansa, että monissa yhteyksissä on edelleen osuvaa puhua patriarkaatista, naisten ja miesten välisen valtasuhteen jäähmettymästä (lisää ks. Koivunen 1996; Liljeström 1996; Veijola ja Jokinen 2001).

Sukupuolitapaisuuksista puhuminen tarjoaa etuja suhteessa rooleista puhumiseen. Koska tapaisuus viittaa sosiaalisen todellisuuden rakenteisiin eikä ihmisten tehtäviin tai funktioihin, vältymme ajatukselta että näytelmä sujuu hyvin kunhan kaikki vaan osaavat roolinsa. Sukupuolitapaisuudet eivät liioin viittaa naisellisuuteen tai miehekkyyteen psykologisina tai peräti normaaliutta määrittävinä ominaisuuksina ja päihittävät tässä mielessä yleisen ja aika epätasällisen tavan puhua feminiinisyydestä ja maskuliinisyydestä.

Nais- ja miestapaisuuksista rakentuu sukupuoliero: naisten ja miesten kulttuurisesti käsillä olevat soveliaat, instituutioiden tunnustamat ja tukemat erot. Mistä tämä ero sitten saa mahtinsa? Simone de Beauvoir (1980) väitti leppymättömästi *Naiseksi ei synnytä vaan naiseksi tullaan*, ja kysyi: *Miten* naiseksi tullaan? Edelleen pitää ihmetellä, kuinka ihmisistä tulee nais- ja mieseläjiä?

Helpoin ja paljon käytetty ratkaisu, joka tosin toimii vain englannin kielessä, löytyy jaottelusta sex/gender. Se on suomennettu kömpelösti biologiseksi ja sosiaalliseksi sukupuoleksi. (Tapaisuuden näkökulmasta voisi puhua luonnosta ja toisesta luonnosta!) Ajatus on, että naiset ja miehet ovat toki biologisesti erilaisia, mutta tämän eron päälle tulee kaikenlaista yhteiskunnallista ”vaatetta”, joka saa aikaan eron liioittelua, miesvaltaa, jäykkää sukupuolirooleja. Jako sexiin ja genderiin on epäilyksen alaista moneltakin kantilta. Ihmisillä ei ole pysyvää biologiaa tai luontoa, vaan ihminen muuntuu ja sopeutuu, ja

tässä prosessissa vaikuttavat niin evolutiiviset, yhteiskunnalliset kuin yksilöpsykologiaan ja kollektiiviseen muistiin liittyvät seikat. Luonnollisena pidettyä ihmisruumista voi myöskin manipuloida hormoneilla, kirurgialla tai vaikkapa dieetillä. Kaikki nämä sopeutumiset ja muokkaamiset tapahtuvat viime kädessä ruumiin välityksellä. Inhimillinen ruumis on sekä toimija että kohde, muokkaaja että muokattava. Niinpä ruumiillisen subjektin jakaminen biologiseen ja sosiaaliseen vaikuttaa turhalta manööverilta.

Judith Butlerin vaikutusvaltaisen teesin mukaisesti sukupuolella ei ole mitään luonnollista tai alkuperäistä, vaan se syntyy performatiivisesti eli muotoutuu toistoteoissa (Butler 1990; Pulkkinen 1998). Performatiivisuus tarkoittaa sitä, että jokin synnyttää itse itsensä siten että sitä kyllin toistetaan (esim. Laitinen ja Rojola 1998). Tyypillinen performatiivi on juoru (Vähämäki 2003). Juorulla on vaikutuksia, vaikka se ei olisi ”totta” eikä se näin omaisi mitään materiaalista perustaa. Juorulla on kuitenkin monesti materiaalisia ja hyvin tosia vaikutuksia: se voi vahingoittaa ihmistä peruuttamattomasti, muuttaa häntä ja jopa tappaa. Samaan tapaan sukupuoli toimii performatiivisesti: toistamme ja juoruumme sukupuolta päivittäin, puolihuolimattomasti ja välinpitämättömästi, mutta sukupuolijuoru sen kun vahvistuu. Sukupuolijuoru ei ole vain puhetta tai tekstejä, vaan se on läpeensä ruumiillinen: eleet, liikkeet, tyyli – sukkien lattialta poimimisesta vallan elkeisiin – saavat aikaan vaikutelman pysyvistä ja alkuperäisestä sukupuolisesta toimijasta.

Performatiivisuuden sukupuolitapaistava voima liittyy siihen, että meidän on toimittava joko naistapaisesti tai miestapaisesti, sillä ne ovat ainoat käsillä olevat, ymmärrettävät tavat. Emme ole kovin vakuuttavia ihmisesityksiä, jos emme esiinny naisena tai miehenä. Sitten kun esiinnyimme, se vahvistaa vallitsevaa sukupuolieron kulttuuria. Toisaalta toistotekojen ajatus on lohdullinenkin: se avaa mahdollisuuden sittenkin toistaa toisin, edes jossain kohdin toisin. Itse asiassa suhteessa ideaaliseen Mieheen tai Naiseen, toistamme aina jo vähän ”väärin”, ja tässä on paitsi sosiaalisen ongelman (esimerkiksi huonotapainen äiti) myös muutoksen mahdollisuus. (ks. Rossi 2003.)

Tapaisuuden, toistotekojen, patriarkaatin ja sukupuolieron kaltaiset käsitteen avaavat sosiaalisen sukupuolen mahdollisia avaruuksia: miten on mahdollista elää ja tulla uskottavaksi eläjäksi. Miltä sitten sukupuolisena eläminen tuntuu? Mitä tapahtuu ruumiissa, kun siitä tulee sukupuolitapainen toistoteoissa ja patriarkaatin pyörteissä? Miten sosiaalisen sukupuolen ”ulkoinen” todellisuus muuntuu ”sisäiseksi”, subjektiiviseksi sukupuoleksi?

Teresa de Lauretis (2004; ks. myös Koivunen 2000) on tutkinut sosiaalisen ja subjektiivisen vuorovaikutusta monista eri kulmista. Yksi hänen ehdotuksistaan perustuu ruumiinfenomenologiselle ajatukselle siitä, että ihmisillä on myötäsyttyinen, monipuolinen kyky aistia ruumiinsa kokevana. Ruumiin kurkottuminen maailmaan ja asettuminen siihen on perustava merkityksiä synnyttävä kokemus. Tulemme ihmisiksi asettumalla ruumiillisesti maailmaan, aivan kuten vauva tulee tietoiseksi itsestään, kun häntä pidetään sylissä tai jätetään huutaman märkiin vaippoihin. Meillä on myös myötäsyttyinen kyky aistia ruumiimme objektina, vaikka se ei ehkä ole aktiivinen aivan vauvoilla. Osaamme nimittäin katsoa itseämme muiden silmin. Ei siis ole myötäsyttyistä, että naiset pienentävät itseään, kun haluavat että heitä kohdellaan hyvin, tai että miehet madaltavat ääntään, kun haluavat olla vakuuttavia. Sen sijaan olisi myötäsyttyistä – olemmehan perustavasti sosiaalisia ja toistamme riippuvaisia olentoja – aistia objektiruumis, ja sen esittämä tekee naisista pieniä ja miehistä matalaäänisiä. Kun objektiruumiin ja koetun ruumiin loksahdelut, naksahdelut ja törmäykset kertautuvat ja vahvistavat sukupuolitapoja aina niiden

luonnollistumiseen asti, ruumiin eläjä *tuntee* itsensä nais- tai miespuoliseksi kaikkine niine seurauksineen, joita tällaisella tunteella voi olla.

Lähteet:

Butler, Judith (1990) Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity. New York: Routledge.
 de Beauvoir, Simone (1980) Toinen sukupuoli. Helsinki: Kirjayhtymä. Alkup. Le sexe deuxime, 1949, suom. Annikki Suni.
 de Lauretis, Teresa (2004) Itsepäinen vietti. Kirjoituksia elokuvasta, seksuaalisuudesta ja sukupuolesta. Tampere: Vastapaino.
 Koivunen, Anu (1996) Sorto. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 35–76.
 Koivunen, Anu (2000) Teresa de Lauretis: sosiaalisen ja subjektiivisen rajankäyntiä. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen ja Marianne Liljeström (toim.) Feministejä. Aikamme ajattelijoita. Tampere: Vastapaino
 Laitinen, Lea ja Lea Rojola (toim.) (1998) Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
 Liljeström, Marianne (1996) Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Anu Koivunen ja Marianne Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 111–138.
 Pulkkinen, Tiija (1998) Postmoderni politiikan filosofia. Helsinki: Gaudeamus.
 Rossi, Leena-Maija (2003) Heterotehdas. Televisiomainonnasta sukupuolituotantona. Helsinki: Gaudeamus.
 Veijola, Soile ja Jokinen, Eeva (2001) Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli. Helsinki: WSOY.
 Vähämäki, Jussi (2003) Kuhnurien kerho. Helsinki: Tutkijaliitto.

Uusi Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja

RIITTA GRANFELT – MARJO KURONEN –
 LEO NYQVIST – PÄIVI PETRELIUS (TOIM.)

SUKUPUOLI JA SOSIAALITYÖ

Suomalainen sosiaalityön käytäntö ja tutkimus näyttävät kansainvälisessä vertailussa sukupuolineutraaleina. Näennäisestä sukupuolettomuudesta huolimatta yli 90 prosenttia sosiaalityöntekijöistä on naisia.

Tässä kirjassa kysytään, miten ammatin ja ammattikunnan ”naisuus” ilmenee ja vaikuttaa sosiaalityössä. Onko sosiaalityön käytännöistä tullut jollakin tavalla ”naisia”? Miten sukupuoli-käsitykset ja -hierarkiat vaikuttavat ammatillisiin asemiin ja tehtäviin? Millaisia mahdollisuuksia sukupuolen näkyväksi tekeminen avaa sosiaalityön käytäntöjen kehittämiseen? Kirja on tarkoitettu käytännön sosiaalityötä tekeville, sosiaalityön tutkijoille sekä alaa opiskeleville.

Sukupuoli ja sosiaalityö on sosiaalityön tutkimuksen kolmas vuosikirja. Se julkaistaan yhteistyössä Sosiaalityön tutkimuksen seuran kanssa elokuussa 2004.

PS-kustannus, sid. n. 250 s. Hinta 25 €

TIETOKIRJALLISUUDEN ERIKOISKUSTANTAMO

Saatavana kirjakaupoista kautta maan ja suoraan kustantajalta: puh. 014-337 0070
 sähköposti: asiakaspalvelu@ps-kustannus.fi Internet: www.ps-kustannus.fi

Miehenä olemisen hinta ja palkka sukupuolieron talousopissa

JORMA HÄNNINEN

Michael Messner (1997), joka on tutkinut muun muassa urheilua ja amerikkalaisia miesliikkeitä, erottaa kolme tapaa politisoida maskuliinisuutta. Ensinnä voi puhua miehenä olemisen taakasta tai hinnasta, jota kaikki miehet sukupuoliluokkana joutuvat maksamaan pelkästään siksi, että ovat miehiä. Miesten etuoikeudet viittaavat puolestaan siihen, että miehenä olemisesta itsestään maksetaan palkkaa, hyvän sukupuolen lisää enemmän tai vähemmän joka miehelle. Myös etuoikeus- tai palkkapuheessa miehiä tarkastellaan yhtenä ryhmänä ja heitä verrataan naisiin, joille sukupuoli ei tuota samanlaista lisäarvoa. Kolmas tapa politisoida mieheyttä on erodiskurssi. Siinä kiinnostus ei kohdistu pelkästään naisten ja miesten välisiin, vaan myös miesten keskinäisiin eroihin ja eriarvoisuuteen.

Valtaosa miesliikkeistä joko puolustaa miesten etuoikeuksia tai sitten valittaa miehinä olemisen kohtuutonta kovuutta. Päivien teeman kannalta on kiintoisaa, että yhdysvaltalaisissa miesliikkeissä näkyvästi esillä olleet miesten keskinäiset erot ja eriarvoisuus eivät jaksa kiinnostaa suomalaisia miesliikkeitä (Jokinen A. 1999; Varanka 2003). Eroista puhuvat meillä lähinnä niin kutsuttu kriittisen miestutkimuksen edustajat, kuten itsekin, ja me tuotamme vuolaasti tekstiä, mutta pääasiassa toisillemme saamatta paljoakaan vastakaikua yliopistomaailman ulkopuolelta tai edes sen sisäältä. Voi kysyä, vaivaako suomalaisista akateemista erodiskurssia yleisemminkin laajemman kannatuksen puute ja heikot yhteydet sosiaalisiin liikkeisiin.

Miten Messnerin miespoliittinen kenttä asettuu suomalaisen sosiaalityön ja sosiaalisten ongelmien maisemaan? Hintapuheen perusteella mies joutuu naista huonompaan asemaan avioerona tunnetussa nolla-summa -pelissä, sortuu ryyppäämään, syrjäytyy ja ajautuu aseman kulmille, lihoo keskivartalon kohdalta, sairastuu eturauhasen syöpään, joutuu tapaturmaan, saa puukosta, tekee itsemurhan ja vaikka kaikesta tästä selviytyisi, kuolee silti nuorempana kuin nainen. Suomalaisessa mieskurjuudessa ulkoisen surkeuden lisäksi miehen sisintä kalvaa heikko itsetunto, itsesääli ellei eksistentiaalinen yksinäisyys (esimerkiksi Roos 1994.) Tällaiset tuntemukset yhdistävät kaikkia, myös etuoikeutettuja miehiä. Mikäli hinta- ja kurjuuspuhe otetaan sosiaalityössä tosissaan, joudutaan pohtimaan, kuinka konkreettisen auttamisen ja oikeuksien puolustamisen ohella tehdä miestyötä, kuinka ymmärtää ja lohduttaa tätä tunteisiinsa pakahtuvaa olentoa, jota suomalaiseksi mieheksi kutsutaan.

Miehenä olemisesta maksettavalla palkalla tai etuoikeuksilla tarkoitetaan sitä, että valtaeliitit ovat miesvaltaisia, miehet ansaitsevat naisia enemmän, mutta osallistuvat vastavasti vähemmän kotitalous- ja hoivatyöhön. Meillä miehillä on myös etuoikeus käyttäytyä tavalla, joka tuottaa ongelmia itsemme lisäksi muille. Tämä kääntää katseen miesten ongelmista miesten tuottamiin ongelmiin, ja niistä maksettavaan hintaan, joka lankeaa erilaisina sosiaali-, terveys- ja järjestyspoliittisina kustannuksina koko yhteiskunnalle. Näinä aikoina, kun lähes kaikki, olemassaolon oikeutusta myöten, mitataan rahassa, jollekin voi pälkähätä päähän kysyä, miten paljon miesten ongelmista kannattaa maksaa. Tuottaisiko

jokin toinen sosiaalipoliittinen investointi paremmin? Oli miten oli, inhimillisesti kallista hintaa suomalaisessa sukupuolikulttuurissa maksetaan miehen oikeudesta ottaa naiseltaan henki, silloin kun miehinen kunnia sitä vaatii.

Sosiaalityö on siinä suhteessa ikävä väliin tulija, että se uhkaa oikeutta miespahantapaiseen (käsitteestä vrt. Veijola & Jokinen, E. 2001) ja toisia vahingoittavaan käytökseen. Sellainen joutuu sormien läpi katselun asemasta kriittiseen tarkasteluun esimerkiksi päihdetyössä, kriminaalihuollossa ja lastensuojelussa. Mies voi menettää sosiaalityön asiakkaana myös riippumattomuutensa, mikä ei välttämättä tarkoita vapautta esimerkiksi päihdeistä, joille me miehet mielellämme luovutamme vastuun tekemisistämme. Tätä enemmän miestä askarruttaa taloudellinen, sosiaalinen ja psyykinen riippuvuus, päätyminen toisten ja hyvinvointipalveluissa useimmiten naisten armoille ja määrittämäksi. Konflikti kärjistyy kun itsellisyydestään kiinnipitävät mies on sisäistänyt nk. kieltämisen kulttuurin arvot (Karisto, Prättälä & Berg 1992). Kieltämisen tai kiistäminen kulttuuri protestoi naisisen hyvinvointikulttuurin ihanteita vastaan, joihin kuuluu terveelliset ja sääntilliset elämäntavat, elämänhallinta, sosiaalisuus, suvaitsevaisuus, myönteinen ja ratkaisukeskeinen ajattelu ja niin edelleen.

Etuoikeusdiskurssi kantaa asiakasmiesten ohella huolta myös työntekijämiehistä naisvaltaisilla aloilla. Huoli onkin aiheellinen, sillä joissakin hyvinvointiammateissa kuten sosiaalityössä, mies menettää oikeutensa miespalkkaan. Pahimmassa tapauksessa uhkaa mennä koko mieheys. Mies ajautuu vaarallisen lähelle huolta pitävää ja hoivaavaa naista ja naisista, johon hänen vauvan ja homon ohella tulisi pitää etäisyyttä (Badinter 1993.) Toisaalta naisvaltaiset työyhteisöt voivat myös uusintaa työntekijämiehen etuoikeuksia korostamalla hänen maskuliinisuuttaan esimerkiksi taitavana tietokoneen töpselin työntäjänä tai väkivaltaisten asiakkaiden rauhoittajana. Sosiaalityön miehille tekemässäni kyselyssä eräs vastaaja totesikin, että oikeastaan vasta naisvaltaisessa työyhteisössä hän tuli tietoiseksi maskuliinisesta puolestaan.

Miesten keskinäiset erot yhdistetään usein seksuaaliseen suuntautumiseen, etniseen taustaan ja sosiaaliluokkaan. Homoseksuaalisia miehiä syrjitään työmarkkinoilla, ei-valkoihoisia miehiä kohdellaan rasisestisesti ja syrjäytyneet miehet putoavat normaalin reunan yli. Suomalaisessa kontekstissa miesten keskinäiset erot kiinnittyvät lujasti marginalisoitumiseen, jota voi mieltää sukupuolen kannalta. Riitta Granfeltin (1998) väitöskirjastaan varten haastattelemat kodittomat ja päihdeongelmaiset naiset eivät ylittäneet hyvän tai riittävän äitiyden ihanteisiin ja näin heiltä jäi saavuttamatta paljon siitä, miten kulttuurimme normittaa naiseutta. Samoin kasautuvasti huono-osaiset miehet eivät marginalisoidu vain suhteessa siihen, mitä ylipäätään pidetään normaalina ja tavoittelemisen arvoisena, vaan myös suhteessa siihen, mitä pidetään miehisenä. Se, missä normaalin ja mieheyden standardit löytävät toisensa, tiivistyy aikamme ideologiassa maallisen menetyksen arvomaailmaan.

Mikäli huono-osainen mies kuitenkin hylkää aikamme suorituskeskeiset arvot, kutsutaan hänen sopeutumistapaansa Robert Mertonin (1957) sosiologiassa vetäytymiseksi. Sosiaalityön asiakkaana tällainen mies on aktivoimisen ja empowermentin tarpeessa. Maa-seutusosiaalityössä hänet uudelleen maskulinisoidaan peräkammarista työ- ja parisuhde-markkinoille ja kaupunkisosiaalityössä betonilähiöstä joka kodin asuntomarkkinoille.

Jos mies tavoittelee maallista menestystä, mutta häneltä puuttuu hyväksytyt keinot sen saavuttamiseen, on hänelle tarjolla innovatiivisia elämänpoliittisia ratkaisuja toden-

näköisemmin Mertonin ehdottama kapina, sosiaalinen poikkeavuus tai Mikko Räsänen (1993) käsittein regressiivinen maskuliinisuus. Amfetamiinikiidossa rikoksia tehtaileva mies tuskin kaipaa peräkammaripojan tavoin aktivoimista, miehistämistä tai valtaistamista, pikemmin jarrua, vauhdin ottamista pois. Rikos, kuten ryöstö tai tietoinen riskinotto kuten kaahaaminen tuhatta ja sataa karvanoppacorollalla kavereiden kannustaessa tuottaa hallinnan ja vallan tunnetta, että on jotakin, että on mies edes tämän hetken. Eikä mikään hinta ole siitä riskistä ja sen tuottamasta huumaavasta tunteesta, flow'sta (Czikszenmihalyi 1990) liian kallis.

Vielä yksi mies ja sitten lasku. Mies on nuori tai vähän vanhempi, työväenluokkainen tai keskiluokkainen. Hänen autossaan – ja ennen muuta hänen mieheydessään – on tilaa muullekin kuin mieskavereiden kalavehkeille. Niiden lisäksi siellä on tilaa lasten rattaille, lapsille, naisille, kumarille mummoille ja pahantuulisille ukoille. Miksi tämä maskuliinisuuksien rajoja ylittävä mies? Vaikkapa siksi, että hänkin saattaa olla hintansa väärtti ellei arvossa arvaamattomassa, kun sosiaali- ja terveydenhuoltoon iskee lähitulevaisuudessa kova työvoimapula ja kun hyvinvointipalveluja ei voi turvata pelkästään naisten hoiva-kutsumusta uusintamalla.

Lähteet:

- Badinter, Elisabeth (1993) Mikä on mies. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino.
- Czikszenmihalyi, Mihaly (1990) Flow. The Psychology of Optimal Experience. Studies of Flow in Consciousness. New York: Harper & Row
- Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: SKS.
- Jokinen, Arto (1999) Suomalainen miestutkimus ja -liike: muutoksen mahdollisuus? Teoksessa Arto Jokinen (toim.) Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja. Tampere: Tampere University Press.
- Karisto, Antti, Prättälä, Ritva & Berg, Mari Anna (1992) Hyvät, pahat ja rumat? Epäterveellisten elämäntapojen kasaantumisesta. Teoksessa Antti Karisto, Eero Lahelma & Ossi Rahkonen (toim.) Terveys sosiologia. Helsinki: WSOY.
- Merton, Robert (1957) Social Theory and Social Structure. Revisited and Enlarged Edition. Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Messner, Michael (1997) Politics of Masculinity. Men in Movements. London: Sage.
- Roos, J.P. (1993) Kuinka hullusti elämä on meitä heitellyt – suomalaisen miehen elämän kurjuuden pohdiskelua. Teoksessa J.P.Roos & Eeva Peltonen (toim.) Miehen elämää. Helsinki: SKS.
- Räsänen, Mikko (1993) Regressiivinen maskuliinisuus. Tutkielma 1960-luvulla syntyneiden, yksinäisten toimeentulotukiasiaksmiesten yhteiskunnallisesta sukupuolesta ja syrjäytymisestä. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen työpapereita 76.
- Veijola, Soile & Jokinen, Eeva (2001) Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli. Helsinki: WSOY.
- Varanka, Jouni (2003) Miesten ja feminismin ongelmallinen suhde – ideologia dilemma Man-sähköpostilistalla. Helsingin yliopisto. Sosiaalipsykologian pro gradu -tutkielma.
<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sosps/pg/varanka/>

Kohtaamisen paikkoja – tieto, valta ja sukupuoli sosiaalityössä

SUVI KESKINEN

Olemme tottuneet pitämään sukupuolta luonnollisena ja kyseenalaistamattomana asiana. Viimeaikaisessa feministisessä keskustelussa sukupuolta on kuitenkin tarkasteltu sen tuottamisen ja tekemisen näkökulmasta. Judith Butlerin (1990) ajatuksia seuraten sukupuoli on totuttujen puhetapojen ja eleiden lainaamista – toistoa ja muuntelua. Esimerkiksi kävelemällä ja istumalla kuten mies tai nainen tehdään sukupuolta, sen sijaan että tarkasteltaisiin näitä tapoja ilmauksina sukupuolten erilaisuudesta. Sitä, mitä sukupuoli on – ja voi olla, määrittävät useat diskurssit, jotka kehystävät yksittäisten subjektien toimintaa ja joihin suhteutamme itseämme. Sukupuoli on siis sekä puhetta että tekoja, diskursseja ja niihin liittyviä käytäntöjä. Toiston kautta toteutuu tietynlainen pysyvyys siinä mitä ymmärrämme sukupuolen sisältävän, toisaalta jatkuvan tekemisen ajatus sisältää mahdollisuuksia muutokseen ja uusiin tapoihin esittää sukupuolta.

Tarkastelen tässä sosiaalityötä postmodernin feminismin kehyksestä käsin, jolloin erityistä painoa saavat sukupuolen, tiedon ja vallan kytkökset. Sosiaalityön tietoon sisältyy valtaa määrittellä ilmiöitä ja tulkita esimerkiksi asiakkaiden elämää. Samalla tieto itsessään on muodostunut tiettyjen sosiaalisten suhteiden vallitessa ja tiedon tuottajien toiminnan tuloksena. Tiedon ymmärtäminen paikantuneeksi ja osittaiseksi tuo näkyväksi sen, että asiantuntijatiedon lisäksi tietoa voidaan tuottaa myös esimerkiksi käytännön työntekijöiden tai asiakkaiden paikalta käsin. Postmodernissa feminismissä sosiaalityötä onkin hahmotettu *kahden tarinan* – työntekijän ja asiakkaan tarinan – välisenä *neuvotteluna, jossa kaksi paikantunutta ja osittaista perspektiiviä kohtaavat* (Rossiter 2000). Tällöin auttamisen mahdollisuus sisältyy erot tunnustavaan yhteyksien rakentamiseen. Paikantuneen ja osittaisen tiedon lähtökohta ei tarkoita sosiaalityön asiantuntijuuden hylkäämistä tai heikentämistä, vaan pikemminkin se antaa luvan tietää tuosta paikasta käsin ja toimia sen mukaisesti – samalla kuitenkin tunnistaen oman perspektiivin osittaisuuden ja tarpeen rakentaa yhteyksiä muihin osittaisiin perspektiiveihin, kuten asiakkaiden tai muiden ammattikuntien tulkintoihin (ks. Keskinen 2003).

Valta sisältyy sosiaalityöhön sekä määrittelyiden kautta että toimenpiteisiin ryhtymiseen liittyvänä valtana, mikä ehkä selkeimmillään näkyy lastensuojelussa. Valta on tällöin rajaavaa ja välillä kontrolloivaa, mutta sen lisäksi se on myös foucaultlaisittain ajateltuna tuottavaa. Sosiaalityöhön sisältyy valtaa määrittellä ja rajata esimerkiksi hyväksyttävää vanhemmuutta, mikä voi johtaa kontrollitoimiin. Samalla kuitenkin sen tarjoama tieto ja toimenpiteet sisältävät uusia mahdollisuuksia asiakkaiden subjektiivisuuden ja vanhemmuuden rakentamiselle. Valta ei siten ole vain negatiivista, vaan se voi myös avata uusia toiminnan kenttiä. Vallan moninaiset seuraukset tekevät kuitenkin eettisistä pohdintoista ja vastuun kysymyksistä keskeisiä sosiaalityössä.

Käsiteltäessä sukupuolta sosiaalityössä voidaan ensinnäkin analysoida sitä, millaisia subjektiivuuksia ja *millaisia käsityksiä sukupuolesta näissä käytännöissä tuotetaan*. Esimerkiksi useat vanhemmuutta käsittelevät tutkijat ovat tuoneet esiin, että työntekijät liittävät äiti-

yteen arkisen vastuun lapsista, kun taas isyyspuhetta luonnehtivat enemmänkin toiveet ja konditionaalin käyttö (Kuronen 1995; Forsberg 1995; Vuori 2001). Saatetaan esimerkiksi todeta, että ”isän olisi tärkeätä osallistua lasten kasvatukseen”. Mutta johtaako tällainen isyyspuhe siihen, että isä velvoitettaisiin osallistumaan perheen arkeen tai lasten kasvatukseen vai kohdistavatko työntekijät odotuksensa edelleen äiteihin esimerkiksi lastensuojelussa? Ja toisaalta mitä seurauksia on sillä, että päihdeongelmaiset tai väkivaltaa käyttäneet isät nähdään tärkeinä ja lasten kehityksen kannalta välttämättöminä hahmoina? Ainakin oma tutkimukseni perheammattilaisten väkivaltatyöstä on tuonut esiin, että abstraktit isyyteen liitetyt toiveet ja keskittyminen sen mahdollisuuksiin saattavat siirtää huomiota pois väkivaltaa käyttäneen isän tapaamisiin liittyvistä riskeistä ja lapsen pelosta.

Toinen näkökulma sukupuolen käsittelyyn sosiaalityössä liittyy siihen, *miten sukupuoli ja muut erot jäsentävät asiakkaiden elämää ja subjektiutta*. Edellä käsitelin sukupuolta erillään muista keskeisistä kulttuurisista ja sosiaalisista eroista. Viimeistään tarkasteltaessa asiakkaiden subjektiuden kysymyksiä tulee näkyväksi, että sukupuoli kytkeytyy muihin eroihin (’rotuun’, etnisyyteen, luokkaan, seksuaaliseen suuntautumiseen, ikään, vammaisuuteen jne.) ja ne myös määrittävät toinen toistaan. Esimerkiksi ”työväenluokkainen maskuliinisuus” ja siitä syrjäytyminen näkyy monin tavoin sosiaalityön arjessa. Varsin suuri osa sosiaalityön miesasiakkaista on joko työväenluokkaisessa ammatissa, siitä työttömäksi jääneitä tai siitä syrjäytyneitä. Tällä viitataan siihen, että kun esimerkiksi päihdeongelmaiset miesasiakkaat välillä ovat töissä tai yrittävät hakeutua työmarkkinoille, he ovat pääasiallisesti tämääntapaisissa ammateissa. Millaiset diskurssit ja teot määrittelevät työväenluokkaista maskuliinisuutta? Millaisia aineksia subjektiuden rakentamiselle tällöin tarjoutuu ja mitä syrjäytyminen työväenluokkaisesta maskuliinisuudesta merkitsee?

On esitetty, että työväenluokkaiseen maskuliinisuuteen liittyy tietynlainen suhde ruumiillisuuteen: työtä tehdään ruumiin avulla ja ammattiyhteisöön liittyy siihen (Haywood & Mac an Ghaill 2003). Tällaiselle sukupuolen esittämiselle on kuitenkin teknisen kehityksen ja globalisaation myötä yhä vähemmän tilaa. Ruumiillisen ja käytännöllisen taidon arvostus liittyy usein myös erottautumiseen näkemyksistä, joissa painotetaan koulutuksen ja teoretisoinnin merkitystä. Niitä saatetaan pitää insinöörien tai koulutettujen ”herrojen” juttuina, joiltain osin myös ”akkojen höpinöinä”. Tämä kuvaa sitä, mistä halutaan erottautua ja toisaalta myös sitä, millainen asema työväenluokkaiselle maskuliinisuudelle on paikannettavissa maskuliinisuuksien hierarkiassa. Työväenluokkaiseen maskuliinisuuteen liittyy myös tietynlainen vastustuksen perinne ja omista eduista kiinnipitäminen. Jo lähiöravintolatutkimuksista on myös tuttua alkoholinkäytön ja miehisen ”vapauden valtakunnan” yhdistäminen tavalla, jossa samalla tehdään eroa naisiin ja feminiiniseen.

Muista eroista haluaisin nostaa esiin vielä seksuaalisen suuntautumisen. Miten esimerkiksi sosiaalityön käytännöissä kohdataan ja kohdellaan asiakkaita, jotka mieltävät itsensä heteroseksuaalisen mies/nais-sukupuolijaon ulkopuolelle tai sen ohitse? Miten käsitellään homoseksuaalisuutta, lesboutta tai transseksuaalisuutta? Ja miten heteroseksuaalisen ydinperheen varaan rakentunut perheasiantuntijuus (joka ei koske vain sosiaalityötä) ottaa vastaan tästä aiheutuvat haasteet?

Kolmanneksi sukupuoli (ja muut erot) kytkeytyvät työntekijöiden subjektiuteen ja niihin tapoihin, joilla he voivat esittää asiantuntijuuttaan. Sosiaalityö on selkeästi sukupuolitettuja merkityksiä kantava ammattiala. Sellaisissa nimityksissä kuin ”sosiaaliantta”

liitetään yhteen naisuus ja kontrolli tavalla, josta voi löytää aliarviointia ja jopa halveksuntaa. Myös professionaalisen auktoriteettiaseman saavuttamiselle sukupuolella on usein merkitystä (Petrelius 2003). Sukupuoli ja ikä kytkeytyvät yhteen vaikkapa silloin, kun nuoret naistyöntekijät joutuvat tekemään runsaasti töitä saadakseen tunnustusta taidoilleen. Toisaalta ”tyttöys” voi olla myös tekijä, jonka myötä työntekijänä välttyy määrittymästä negatiivissävyiseen ”sosiaaliantta”-kategoriaan. Sitä kautta työntekijyyden ja asiantuntijuuden esittämislle saattaa avautua toisenlaista tilaa. Se miten sukupuoli ja muut erot, kuten ikä, rajaavat tai avaavat mahdollisuuksia sosiaalityön ammattilaisuuden esittämislle onkin moniulotteinen kysymys, jota ei pidä lukkiuttaa dikotomisiin asetelmiin.

Lähteet:

- Butler, Judith (1990): *Gender Trouble*. Routledge, New York & London.
- Forsberg, Hannele (1995): Sosiaalitoimiston isä: kaivattu, toivoton ja uhkaava. Teoksessa Eräsaari, Leena et al. (toim.): *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Vastapaino, Tampere.
- Keskinen, Suvu (2003): Tulkintojen tuottamisen asiantuntijuus ja asiakkaiden narratiivit. Teoksessa Anis, Merja et al. (toim.): *Käytännön opetus sosiaalityötä kehittämässä*. Sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisu B: 27. Turun yliopisto, Turku.
- Kuronen, Marjo (1995): Naiset kohtaavat neuvolassa. Teoksessa Eräsaari, Leena et al. (toim.): *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Vastapaino, Tampere.
- Haywood Chris & Mac an Ghail, Máirtín (2003): *Men and Masculinities*. Open University Press, Buckingham & Philadelphia.
- Petrelius, Päivi (2003): Sosiaalityöntekijänaiset maskuliinisissa julkisuuksissa – sukupuolinäkökulmia ”hiljaisuuden kulttuuriin”. *Janus* 11(1), 4-22.
- Rossiter, Amy (2000): *The Postmodern Feminist Condition: New Conditions for Social Work*. Teoksessa Fawcett, Barbara et al (eds.): *Practice and Research in Social Work. Postmodern Feminist Perspectives*. Routledge, London & New York.
- Vuori, Jaana (2001): *Äidit, isät ja ammattilaiset*. Tampere University Press, Tampere.

sosiaalityön
tutkimuksen
seura
föreningen för
forskning i
socialt arbete

TERVETULOA JÄSENEKSI !

Liity jäseneksemme, Sinä sosiaalityöntekijä, opettaja, tutkija, opiskelija tai sosiaalihuollossa työskentelevä ja tutkimuksesta kiinnostunut!

Sosiaalityön tutkimuksen seura on tieteellinen seura, joka kokoaa yhteen sosiaalityön tutkijat, opettajat, opiskelijat ja käytännön toimijat.

Seuran tehtävänä on edistää tiedon ja kokemuksen vaihtoa käytännön ja tutkimuksen välillä, parantaa sosiaalityön tutkimuksen asemaa sekä kehittää kansainvälistä yhteistyötä.

Jäseneksi voit liittyä sekä lisää tietoa saat:

*ottamalla yhteyttä seuran sihteeriin Johanna Moilaseen, puh. 050 514 8573, jomoilan@yfi.jyu.fi) TAI

*täyttämällä jäsenhakemus www.sivuillamme: http://www.valt.helsinki.fi/sospo/sostts/

Maahanmuuttajat sosiaalityön asiakkaina – samanlaista vai erityistä?

KATI TURTIAINEN

Kaupungin maahanmuuttajapalveluina olemme kiintiöpakolaisten ja inkerinsuomalaisten vastaanottoyksikkö. Palvelemme pakolaisia maahantulosta kolmen ensimmäisen vuoden eli kotouttamislain ajan sekä inkerinsuomalaisia vuoden ajan. Toimimme moniammatillisissa tiimeissä sosiaalityöntekijöiden, ohjaajien ja psykologin muodostamassa kokonaisuudessa. Lisäksi toimistossamme on etuuskäsittelijöitä ja asiakasopastus. Tässä artikkelissa keskityn lähinnä pakolaisiin asiakkaina.

Yksikkömme poikkeaa monista muista sosiaalitoimen yksiköistä siinä, että meidän asiakkuuteen tullaan riippumatta siitä, onko ongelmia vai ei tai mikä on yhteiskunnallinen asema lähtömaassa. Olemme siis pakolaisten ja paluumuuttajien kotouttamisyksikkö.

Ajatukseen kotouttamisesta liittyy kovin ristiriitaisia tunteita. Mitkä ovat ne odotukset ja paineet tasosta, jolla esimerkiksi kolmen vuoden jälkeen pakolainen toimii tässä yhteiskunnassa? Toisaalta mitkä ovat ne odotukset, jotka liittyvät kulttuurin omaksumiseen ja omassa pitäytymiseen? Tämän kysymyksen ympärillä yhteiskunnassamme ei ole käyty kovin laajaa arvokeskustelua. Työssämme se näkyy niinä odotuksina, joita meidän oletetaan maahanmuuttajille kertovan ja jotka heidän oletetaan osaavan ja tietävän. Haasteena voi olla esimerkiksi se, miten luku- ja kirjoitustaidoton oppii sosiaalitoimessa käytetyt käsitteet, joita omassa kielessä ei ole. Tai miten hän oppii hahmottamaan suomalaista yhteiskuntaa ja läntistä maailmaa sellaisten silmälasien läpi, joka tuottaa Kelan oikealle paikalleen. Tarvitaanko tietää se, miten keskivertosuomalainen elää tai mitä he tekevät vapaa-ajalla? Tai paljonko ystäviä pitäisi olla kotoutuakseen tai pitäisikö olla suomalaisia ystäviä?

Riittääkö se kolmen vuoden tavoitteeksi, että oma prosessi on käynnissä ja että vallitseva tunne voisi olla viha ympäröivää yhteiskuntaa kohtaan, joka voi mahdollistaa pettymysten käsittelyä?

Kotoutuminen ei ole tekninen prosessi, jossa asioiden tietämisellä olisi kovinkaan suurta merkitystä. Toimintatapojen, normien, arvojen ja kulttuurin ymmärtäminen on kahdensuuntainen pitkä prosessi, johon vaikuttaa luonnollisesti sekä maahanmuuttajan lähtötilanne että ympäröivän yhteiskunnan suhtautuminen.

Mitä sosiaalityössä tulisi tietää maahanmuuttajiin liittyen? Tärkeänä lähtökohtana pidän erittäin epäsymmetrisen valta-asetelman tiedostamista erityisesti pakolaisten kanssa työskennellessä. Perusasetelma sosiaalityön ja pakolaisten suhteen on mahdoton. He eivät saa suojelua oman maansa viranomaisilta ja tulevat uuteen lähes täysin riippuvaisena sen viranomaisista. Viranomais-asiakassuhde sisältää luonteeltaan melkoisen määrän valtaa, jota ei voi selittää tyhjäksi. Useimmiten viranomainen näyttää sadistisena vallankäyttäjänä, joka määrittelee joka kuukausi perheen toimeentulon. Riippuvuutta lisää se, että omat suvun, ystävien ja mahdollisen työn tuomat verkostot häviävät. Näitä aukkoja tulee täyttämään viranomaisten verkosto. Perusepäluottamus näkyy usein vasta myöhemmin,

jolloin muodostuu käsitys siitä, mihin kaikkeen viranomaisten ”oikeudet” ulottuvat.

Kieli on yksi merkittävä vallan väline maahanmuuttaja-asiakkuuksissa. Ajatus siitä, että kielitaitoa harjoitellaan sosiaalitoimen asiakkaana, ei johda hedelmälliseen lopputulokseen. Asiakastilanteessa päätetään ihmisten tärkeistä asioista, tulevaisuudesta, jolloin väärinkäsitykset täytyisi minimoida. Asioiden merkitysten suuri ero on jo riittävä väliin tuleva asia, jolloin vain asioimistulkin käyttö takaa molempien oikeuksien toteutumisen. Vuodenvaihteessa voimaan tullut uusi hallintolaki on palvelun suhteen velvoittava, jolloin tulkin käyttö korostuu entisestään.

Erilaisen valta-aseman tiedostamisen lisäksi monikulttuurisessa työssä on erityiskysymyksiä, joiden vaikutuksesta sosiaalityössä tulisi olla tietoinen. Seuraavassa listaan keskeisimpiä monikulttuuriseen sosiaalityöhön liittyviä erityiskysymyksiä.

1. Maahantuloprosessin tuntemus

Maahantuloprosessissa on omat lainalaisuutensa, mutta hyvin yksilöllisellä tavalla. En pidä suoraviivaisista ”kuherruskuukausi – viha – kahden kulttuurin hallitseminen” -malleista, vaikka näitä elementtejä sopeutumisprosessiin kuuluukin. Maahantuloprosessi on aina erityisesti pakolaiselle iso kriisi ja kriisin luonteeseen kuuluu, että ihminen joutuu jossain vaiheessa muun muassa regressioon. Regressiivisellä ihmisellä taas on omat lainalaisuutensa ja niin edelleen. Maahantuloprosessin etenemiseen puolestaan vaikuttavat monet asiat, kuten esimerkiksi työllistyminen, perheen saaminen turvaan ja samaan paikkaan, oman maan tilanne, mahdollisuus käydä omassa maassa, rasistiset kokemukset.

2. Taustojen tuntemus

Kaikissa yhteiskunnissa koulutuksella, asemalla, sukupuoliella, enemmistö- tai vähemmistöasemalla on merkitystä käyttäytymiselle. Taustat vaikuttavat vähintäänkin siihen, miten asioista puhutaan, miten perustellaan ja minkälaisia tavoitteita kenenkin kohdalla asetetaan. Luku- ja kirjoitustaidottoman kohdalla asetelma on erilainen kuin esimerkiksi maaherran. Henkilön tilanteen pilkkominen osa-alueisiin yhteistä ymmärrystä etsien auttaa ymmärtämään ja vie eteenpäin samoin, kuin teemme kenen tahansa asiakkaan kohdalla.

Yksi taustoihin merkittävästi vaikuttava asia on vaikea traumatisoitu elämä lähtömaassa ja pakolaisuudessa. Monet pakolaisista ovat olleet joko itse kidutettuina tai todistamassa äärimmäistä väkivaltaa. Heitä hoitavat asiantuntijat sanovat, että kidutus on absurdiä dialogia, jonka jälkeen henkilö sairastaa vaikeaa kommunikaatiosairautta ja he ovat vajaakuntoisia. Heille annetaan kuitenkin usein hankalan asiakkaan leima ja loput selitetään kulttuurilla. Riippuvuus sosiaalityöntekijästä yhteiskunnan edustajana ei ole hedelmällinen lähtökohta. Absurdi dialogi tulee juuri vääristyneestä riippuvuudesta kiduttajaan. Vielä hankalammassa asemassa näyttävät olevan ne, jotka ovat olleet itse kiduttajina, sillä siitä näyttää olevan vaikea selvittää. He ovat vajaakuntoisina usein ikuisia sosiaalitoimen asiakkaita. Saman puolen löytäminen voi olla liian korkea tavoite, muttei mahdoton.

3. Maahanmuuttajien kulttuurin ja yhteiskunnan tuntemus

Kulttuurin tuntemuksella en tarkoita yksityiskohtaista tapakulttuurin kuten ruoka- tai pukeutumiskulttuurin tuntemusta. Lähinnä tarkoitan usein monikulttuurisesta työstä puhuttaessa mainittua sensitiivisyyttä erilaisia kulttuureja ja niiden tapoja kohtaan, ymmärrystä oleellisesti sen vaikutuksesta käyttäytymiseen. Jälleen hedelmällisempään

kommunikaatioon voi päästä kysymällä, tarkentamalla ja etsimällä yhteistä ymmärrystä.

Sosiaalitoimen asiakkaat tulevat usein yhteisön merkitystä korostavista kulttuureista. Tämä näkyy esimerkiksi lasten kasvatuksessa äärimmillään siten, että lapsia ei ole tavoite sosiaalista riippumattomiksi, itsenäisiksi yksilöiksi vaan yhteisöstään riippuvaiseksi, viime kädessä koko vanhempien perheen huoltajaksi. Siksi läntinen kasvatuserinne ja koko hyvinvointiyhteiskunta viranomaisten huolenpitojärjestelmineen voi näyttäytyä barbarialta, jolta perhettä pyritään suojelemaan. Lastensuojelutyössä tämä voi näkyä siten, että lasta tai nuorta yritetään suojella suomalaiselta yhteiskunnalta ja pelastaa hänet mieluummin vaikka Suomen ulkopuolelle sukulaisten kasvatettavaksi. Tällä saavutetaan myös vanhempien kunniakyseminen omien lastensa parhaina kasvattajina. Häätätilanteessa äärimmäiset keinot tulevat käyttöön. Lapsen menettäminen ”suomalaiselle yhteiskunnalle” on yksi keskeinen vanhempien pelko. Ei ole tavatonta, että maahanmuuttajanuori kapinoo oman kulttuurinsa arvoja vastaan eikä opi esimerkiksi hyvin omaa kieltään.

Eräs yksityiskohta, joka nousee kulttuurisesta hämmennyksestä ja jossa mielestäni rikotaan lastensuojelulain henkeä, on lasten käyttäminen tulkkina asioimistilanteissa. Lapsi kuuntelee vanhempien ja koko perheen sairaudet, asunto-ongelmat, surut, milloin mitään ja välittää sen viranomaisille. Kielihän ei vain kulje lapsen läpi, vaan hänestä tulee omassa tunnemaailmassaan vastuullinen perheen aikuinen, joka tuntee syyllisyyttä perheen huonovointisuudesta. Näin lapsi joutuu hänelle käsittämättömän aikuisten maailman uhriksi. Samankielisten kohdalla lasta ei laitettaisi olemaan vastuussa asumistuen oikeellisuudesta tai pikkusisaren neuvolatarkastuksesta.

4. Omien ennakkoluulojen ja kulttuurisidonnaisuuden tuntemus

Oma länsimainen yksilöitynyt kulttuurimme on tuottanut sosiaali- ja hoitotyössä käytetyt menetelmät, joihin itse olemme sidoksissa. Omia käyttäytymismalleja on helppo selittää kulttuurilla tai kuitata se niin, että Suomessa toimitaan niin tai näin. Samoin maahanmuuttajan käyttäytymistä voidaan selittää kulttuurilla, jolloin dialogi varmimmin katkeaa. Esimerkiksi väkivaltaa selitetään usein kulttuurilla, jolloin ei nähdä kriisissä olevaa ihmistä ja hänen ohjaamistaan ”lyömättömään linjaan”.

Jos pidämme lähtökohtana sosiaalityön eriarvoisuutta purkavaa näkökulmaa, niin mistä maahanmuuttaja voisi tietää, että hänen työntekijänsä on samalla puolella? Se ei ole helppoa, mutta eräänlaisesta puolen valinnasta lienee kysymys esimerkiksi rasismia kohdattaessa, jolloin omat asenteemme työntekijöinä näkyvät ainakin siinä vakavuudessa, jolla ilmiöön tartutaan.

Voisiko ajatella, että Suomessa sosiaalityöntekijä olisi maahanmuuttajan rinnalla paljastamassa itsensä vaikka symbolisesti rasismia vastaisessa kulkueessa julki-ilmoittamassa, että olen samalla puolella kanssanne, purkamassa eri-arvoisuutta.

Erontekojen ristiriitainen välttämättömyys – esimerkkinä lastensuojelu

TARJA PÖSÖ

Eronteot ovat teemana läsnä monin tavoin lastensuojelussa. Perimmäinen kysymys on, miten ja milloin lapsi tulisi erottaa vanhemmistaan. Eronteon teema on läsnä myös silloin, kun kysytään, tehdäänkö kunnassa lastensuojelua eriytetysti vai osana alueellista sosiaalityötä ja erotetaanko nuorisohuolto omaksi osakseen lastensuojelusta. Lastensuojelun historiasta tiedetään pyrkimykset erotella pahantapaiset lapset turvattomista. Listaa voisi jatkaa pitkään.

Eronteot liittyvät tässä puheenvuorossa siihen lastensuojelun palvelujärjestelmän piirteeseen, jossa palveluita eriytetään ikään kuin lastensuojelussa olisi kyse tavanomaisesta palvelujen käyttäjän, palvelutarpeen ja -tuotannon välisestä suhteesta. Rakennan näkökulmaa lastensuojelussa varttuvien nuorten kertomusten näkökulmasta¹. Silloin palveluista – jotka usein tarkoittavat sijoituspaikkaa – toiseen siirtyminen voi merkitä lapselle jatkuvaa irtaantumista ja uudelleenliittymistä. Se voi merkitä huomaamattomasti mahdollistuva itsemääritystä, joiden aineksina lastensuojelun palveluiden eriyttäminen toimii. Tällaisina esimerkkeinä voisi mainita sellaiset nuorten kuvaukset, joissa itse esitellään tutkijalle sanomalla, että ”olin ensimmäisiä, jotka oli jo päiväkodissa erityisryhmässä, se oli tällaisille, jolla on keskittymisvaikeuksia”, ”tätä ennen olen ollut viidessä laitoksessa” tai ”mussa on todettu Aspergerin syndrooma ja siksi oon tällainen”. Jos ne kuvaukset otetaan tosissaan, on paikallaan rakentaa niiden pohjalta lyhyttä yhteiskuntapoliittista kommenttipuheenvuoroa. Teoreettisesti puheenvuoro liittyy sosiaalisen ongelman määrittelyä ja ennen kaikkea sen omistamista käsittelevään tutkimuskenttään (mm. Gusfield 1981).

Merkittävä yhteiskuntapoliittinen kannanotto on esitetty lastensuojelusta Kansallisessa sosiaalisessa kehittämishankkeessa, jossa lastensuojelu erotetaan muusta lapsiin ja perheisiin kohdistuvasta tuki- ja palvelutoiminnasta ja niiden kehittämistarpeista (Heikkilä ym. 2003). Raportissa todetaan, että kaikkein heikoimmassa asemassa olevien lasten palvelujärjestelmässä on huomattavia aukkoja. Lastensuojelun erityisasema vahvistuu valtioneuvoston periaatepäätöksessä sosiaalialan tulevaisuuden turvaamiseksi. Siinä todetaan, että lastensuojeluun tarvitaan pitkäkestoinen kehittämisohjelma (Valtioneuvoston ... 2003, 11). Varhaiskasvatusta, varhaisen puuttumista, lapsiperheiden toimeentuloedellytyksiä, perheväkivallan ehkäisemistä ja muita senkaltaisia asioita käsitellään muissa yhteyksissä.

Esityksissä nostetaan tärkeäksi lastensuojelun perustehtävien ja niihin liittyvän osamisen ja palvelurakenteen kehittämistä. Huostaanotto ja avohuolto nousevat muiden joukossa tuonkaltaisiksi tehtäviksi. Tästä voi lukea kannanottoa siihen, että lastensuojelun

1. Kuvaukset perustuvat kahdessa koulukodissa tehtyihin nuorten haastatteluihin (42), nuorten ottamiin valokuviin (588), nuoria koskeviin asiakirjoihin (62 nuoresta) sekä tutkijan läsnäoloon laitosten arjessa 11 tutkimusperiodin ajan vuosina 2001–2002. Niitä on tulkittu tila- ja elämänhistoriapohjaisesti (Pösö 2004). Käytän aineistoa puheenvuoron tukena. Tilan puutteen vuoksi aineiston, sen tulkinnan ja sitä ohjanneiden käsitteiden pohdinta jää sivuun.

sisään tulisi rakentaa palveluihin ja asiantuntijuuksiin erikoistumista. On tehtäviä – siis lastensuojelun ydintehtäviä kuten avohuolto, huostaanotto, sijaishuolto, jälkihuolto – , jotka edellyttävät sellaista erityistä asiantuntemusta, jota tavalliseen sosiaalityöhön ei voi katsoa kuuluvaksi. Voi siis ennakoida myös hierarkisia suhteita asiantuntijuuksien välillä. Erikoistuminen merkitsee myös kantaa siihen, miten palveluita tuotetaan. Erikoistuneimpia palveluita ajatellaan tuotettavan valtakunnallisesti.

Erikoistuminen merkitsee paitsi asiantuntijuuksien ja palveluiden eriyttämistä niin myös asiakkaiden erottelua eri asiantuntijoille ja palveluille.

Tämänkaltaiset ehdotukset sijoittuvat sellaiseen kunnalliseen maastoon, jossa lastensuojelulla ei ole itsestäänselvää tai kiistatonta asemaa sen välttämättömyydestä huolimatta. Tästä pienen vihjeen voivat antaa ne tekstit, joilla kuntien vuosikertomuksissa lastensuojelua kuvattiin (aineisto koostui 14 kunnan vuosikertomuksista). Vuosikertomuksissa todettiin lastensuojelusta, että ”uusilta huostaanotoilta ei välttytty tänäkään vuonna”, ”taivotteena on kuitenkin ollut rajoittaa laitoshoidon välttämättömyyden ja käyttää erilaisia avohuollon tukitoimia” tai ”tänäkin vuonna jouduttiin tekemään huostaanotto” (Heino & Pösö 2003). Näissä kuvauksissa lastensuojelu on hyvää silloin, kun sitä ei ole tai se on avohuoltoa.

Kun palveluiden ja asiantuntijuuksien eriyttämistä analysoi koulukodissa asuvien ja sieltä käsin elämäänsä tarkastelevien nuorten haastatteluiden pohjalta, voi esittää ainakin seuraavat kolme erontekoihin liittyvää seurausta.

Ensinnäkin erikoistaminen ja eriyttäminen merkitsevät useita monimutkaisia tilojen ja organisaatioiden määrittämien kohtaamisten ja niiden mahdollistamien toimijuuksien ja identiteettien muutoksia. Lastensuojelussa varttuminen tarkoittaa esimerkiksi useita huoltosuunnitelmaneuvoitteluja, joissa voi oppia sen, että oman elämän kysymykset kiinnostavat monia, ne ovat puolijulkisten keskusteluiden toistuva aihe tai niissä ”oppi kuuntelemaan ja saa tietoa siitä, mitä muut ovat päättäneet omasta elämästä” (Pösö 2004). Kun sijaishuollon trendinä näyttää olevan useampien sijoitusten kasaantuminen yksittäisten lasten lapsuuteen (Bardy ym. 2001, 93), voi tällaisia suunnitelmia, hoito-, tutkimus- tai sijoituspaikkaan esittäytymisiä, tutustumisia, sosiaalisia suhteita, neuvotteluja ja sopeutumisia olla yhden lapsen elämässä kymmeniä.

Erikoistuminen merkitsee lapsille myös maantieteellistä liikkuvuutta. Erikoistuvien yksiköiden, tutkimus-, hoito- ja sijaishoitopaikkojen välillä kulkeminen voi merkitä lähiympäristön toistuvaa muuttumista ja aiemmista yhteisöistä, niiden suhteista ja kulttuurista irtaantumista ja uusiin integroitumista. Lastensuojelussa on pitkä historia siitä, miten lasten – ja erityisesti nuorten – sijoittamista kauas lähiyhteisöstä on pidetty perusteltuna lähiyhteisön riskien ja niistä erottamisen vuoksi. Palveluiden erikoistaminen tuo uuden lisän: lapsi muuttaa sinne, missä palveluita on ylipäänsä tarjolla ja missä juuri hänelle sopiviksi arvioituja palveluita on tarjolla.

Koulukodissa asuvien nuorten kokemuksissa oli tunnistettava nuorten keskinäisten yhteisöllisyyksien syntyminen, jonka yhtenä edellytyksenä on yhteinen historia samoissa hoito-, tutkimus- tai sijaishuoltopaikoissa. Olen kutsunut tätä toistaiseksi palvelujärjestelmäyhteisöllisyydeksi. Nuori, joka nyt asui yhdessä valtion koulukodeista satojen kilometrin päässä hänen (edellisestä) ”kodistaan”, saattoi tavata niitä muita nuoria, joiden kanssa oli joskus ollut erityisluokalla, nuorisokodissa, lastenpsykiatrisessa hoidossa tai perhekodissa. Niillä jälleentapaamisilla ja suhteilla oli ymmärtääkseni aivan erityinen

merkitys. Jotkut puhuivat tuolloin parhaista ystäväistään, jotka ovat ainoita, jotka voivat oikeasti ymmärtää itseä.

Erikoistumisen maantieteelliset seuraukset merkitsevät luonnollisesti myös suuria vaatimuksia läheissuhteiden ylläpidolle. Sijaishuollon pyrkimyksenä ei ole erottaa ja eristää, mutta yhteydenpito käy vaikeaksi, jos viikonloppuloma merkitsee seitsemän tunnin junamatkaa ensin perjantaina ja sitten sunnuntaina.

Organisatorisen lapsen synty on yksi lastensuojelun erikoistumisen seurauksista. Se viittaa organisaatioiden näkökulmasta esitettyyn ja määriteltyyn lapseen. Kun Manu Kitinoja kävi läpi koulukoteihin vuonna 2000 sijoitettujen lasten asiakirjoja, hän paikansa 185 lapselle kirjatus 1 444 ongelmaa. Luku oli suurempi kuin vuonna 1996 sijoitettujen lasten asiakirjoissa (Kitinoja 2004). Organisaatioiden välistä tiedonkulkua mahdollistavat asiakirjat määrittelevät lasta, osin määrittäviä kantavat ja ottavat itselleen myös nuoret, ja näkökulma on usein ongelmahakuinen. Silti pysähdyttävintä on huomata, että joiltakin nuorilta voi puuttua jopa asiakirjat.

Edellä olen hahmotellut koulukodissa asuvien nuorten haastatteluiden pohjalta peiliä sille, mitä palveluiden ja asiantuntijuuksien eriyttäminen ja erikoistaminen voivat merkitä lastensuojelun lapselle. Päähuomio on ollut hiipivissä institutionaalisissa ja yksilöllisissä eroneteissa. Ne eivät sinällään ole uusia ilmiöitä lastensuojelussa, mutta jos lastensuojelun kehittämiseksi tehtävä perustehtävienkin eriyttäminen ja erikoistaminen tapahtuvat hallitsemattomasti ja muista kuin yksittäisten lasten ja nuorten tarpeista käsin, ne voivat vahvistua entisestään.

Ristiriitaisuus syntyy siitä jännitteestä, jossa kehittämisen tarkoituksena on luoda aiempaa syvempää asiantuntijuutta ja moninaisempia palveluita ja jossa kuitenkin samalla lasta tarkastellaan ja arvioidaan asiantuntijuuksista ja palvelujärjestelmästä käsin. Mitä erikoistuneempi palvelu, sitä vaikeampi lapsi. Jotkut tutkijat (ks. esim. Goldson 2001) puhuvat lapsuuden ja nuoruuden demonisoimisesta. Se on yksi ajankohtainen uhkakuva. Kehittämistyön pontimeksi voi vahvistua sellainen lapsikuva, joka nojaa lasten, nuorten ja perheiden (moni)ongelmaisuuuteen, sillä nimenomaan sen pohjalta voi perustella erikoistunutta palvelu- ja asiantuntijakäytäntöä ”lapsilähtöisesti”.

Lähteet:

- Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000 -luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Raportteja 263. Helsinki: Stakes.
- Goldson, Barry (2001) The Demonization of Children: from the Symbolic to the Institutional. Teoksessa Pam Foley & Jeremy Roche & Stanely Tucker (eds.) Children in Society. Contemporary Theory, Policy and Practice. Basingstoke: Palgrave & Open University Press, 34 – 41.
- Gusfield, Joseph R. (1981) The Culture of Public Problems. Drinking-Driving and the Symbolic Order. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Heikkilä, Matti & Kaakinen, Juha & Korpelainen, Niina (2003) Kansallinen sosiaalinen kehittämisprojekti. Työryhmämuistioita 11. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2003) Tilastot ja tarinat lastensuojelun tietolähteinä. Yhteiskuntapolitiikka 68(6), 584 – 597.
- Kitinoja, Manu (2004) Kujan päässä koulukoti. Tutkimus valtion koulukoteihin vuosina 1996 ja 2000 sijoitetuista lapsista. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmiä ja muita kokemuksia koulukodista. Tutkimuksia 113. Helsinki. Stakes.
- Valtioneuvoston periaatepäätös sosiaalialan tulevaisuuden turvaamiseksi. <http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/periaatepaatos/>.

Potilaasta kansalaiseksi – erottelusta inclusionin tukemiseen

TIINA AIRAKSINEN

Vammaisuus läpäisee koko yhteiskunnan, se ei ole pelkästään tietyn yhteiskuntaluokan ongelma, eikä ainoastaan sosiaali- ja terveystaloudella ratkaistava haaste. Tässä artikkelissa tarkastelen erojen tekemistä terveyden tilan perusteella esittelemällä vammaisuuden kategorian määrittelemistä. Lähdeaineistona käytän pääosin EU:n komission Työllisyys ja sosiaaliasioiden direktoraatin projektin raporttia vuodelta 2002 ”Definitions of Disability in Europe: a Comparative Analysis”.

Tutkimuksessa tuodaan esiin erilaisia vammaisuuden määritelmiä eri politiikan aloilla. Kategorisointi on perustekniikka määrittellä sosiaalipolitiikan resurssien allokointia, erityisesti vammaisuuden määrittelyssä taloudellisista ja poliittisista syistä käydään melkoista rajankäyntiä vammaisuuden tai työttömyyden, varhaisen eläköitymisen tai ikääntymisen kategorioista. Tämä ei mielestäni lisää Putnamin ”sosiaalista pääomaa” vaan pitää yllä jatkuvaa epäluulon ja epäluottamuksen ilmapiiriä eri järjestelmissä, joissa vammaisuutta arvioidaan.

Kun määritellään vammaisen henkilön työkykyisyyttä, ammatillisen kuntoutuksen palveluista hyötymistä, avun tarvetta päivittäisissä toiminnoissa tai toimeentulontuen tarvetta, käytetään näissä eri järjestelmissä erilaisia määritelmiä vammaisuudesta, niin maiden sisällä kuin eri EU maiden välillä. Tällöin henkilö voidaan katsoa toisen politiikan sektorin kohdalla vammaiseksi ja toisen kohdalla ei. Etenkin työllisyyspolitiikassa vammaisuuden määrittelyn vaihtelevuus on tutkimusraportin mukaan erityisen suurta. Sillä työllisyydessä terveydentilan arvioinnin rinnalla tulee tarkastella myös henkilön muita taitoja sekä koulutustasoa.

Sosiaalipolitiikassa/sosiaalityössä nousee usein esiin tilanteita, joissa henkilöllä on puutetta toimeentulosta, mikä puolestaan johtuu yleisimmin työn puutteesta. Tällöin on vaikea erottaa tarve, joka johtuu vammaisuudesta tai jostain muusta epäedullisesta tilanteesta, kuten yhteiskunnan elinkeinorakenteen muutoksesta, paikkakunnan korkeasta työttömyysasteesta tai henkilön matalasta koulutustasosta. Joissakin tilanteissa ei ole välttämätöntä erottaa vammaisia ihmisiä erikseen toisista ihmisistä, joilla on samanlaisia tarpeita. Raportti esitteleekin esimerkkejä valtioista, joissa on toteutettu ei-kategorista sosiaalipolitiikkaa. Useimmat esimerkit ovat sosiaaliavustuksista ja työllisyyspolitiikasta, kun taas sosiaalipalvelujen ja sosiaalivakuutuksen käytännöissä tukeudutaan merkittävästi enemmän vammaisuuden kategorioihin, kuten esimerkiksi työkyvyttömyysvakuutuksessa.

Raportti esittelee vammaisuuden määrittelyn neljä mallia, joissa määrittelyyn vaikuttavat medikalisaatioaste ja päätöksentekijän harkintavalta. Näihin valittuihin määrittelyjärjestelmiin vaikuttavat kunkin valtion sosiaalipolitiikan rahoituksen järjestelmä tai esimerkiksi luottamuksen taso lääkäreihin ja sosiaalialan ammattilaisiin. Vammaisuuden määritelmät ovatkin vahvasti sidottu kunkin maan kansallisiin järjestelmiin ja perinteisiin.

Kuten sukupuolisuudella ja etnisyydelläkin on vahva biologinen taustansa, on vammaisuuden ja sairauden määrittely useissa maissa ja järjestelmissä vahvasti biologista. Kui-

tenkin vammaisuuden ja vaikeavammaisuuden, sairauden ja terveyden rajat ovat myös sosiaalisesti, kulttuurisesti, poliittisesti ja hallinnollisesti määriteltävissä ja eri aikakausina muuttuvia käsitteitä.

Vammaisuuden lääketieteellisen mallin mukaan vammaisuus nähdään henkilön ongelmana, suoraan sairaudesta, onnettomuudesta tai terveydentilasta aiheutuvana lääketieteellisenä tosiasiana, jolloin sopivana interventiona käytetään esimerkiksi kuntoutusta. Tässä mallissa lääkäriellä on auktoriteettiasema, portinvartijan rooli, päättää siitä, kenet määritellään vammaiseksi. Suomalaisessa yhteiskunnassa onkin vallitsevana käsitys vammaisuuden lääketieteellisestä mallista, jossa vammaisuus nähdään lääketieteellisenä ongelmana ja tragediana, joka leimaa koko sairastuneen tai vammautuneen ihmisen elämää ja persoonan.

Kun taas toisen, haastavamman käsityksen eli vammaisuuden sosiaalisen mallin mukaan vammaisuutta ei nähdä yksilön ominaisuutena, vaan hänen sosiaalisen kontekstinsa ja ympäristönsä (mukaan lukien rakennusten suunnittelu ja liikennejärjestelmät), sosiaalisen konstruktion ja uskomusten prosessina, jotka aiheuttavat vammaisten ihmisten syrjintää. Lisäksi Weddingon ja Diller (2000) esittelevät vammaisuuden lääketieteellistä mallia lähellä olevan ”social welfare” -mallin, missä lääketieteellisen vamman nähdään automaattisesti johtavan heikompaan asemaan, eriarvoisuuteen ja syrjäytymiseen, jota voidaan helpottaa tulonsiirroilla ja muilla sosiaalipoliittisilla keinoilla.

Vammaisuuden sosiaalinen malli ei anna suoraa vastausta kuinka vammaisten naisten ja miesten tai vammattomien välistä rajaa tulisi operationalisoida sosiaalipolitiikassa. Tärkeää tässä on se, että sosiaalityössä ja -politiikassa huomio tulee suunnata kansalaisten, joilla on jokin vamma tai sairaus, osallistumisen esteiden poistamiseen – ennemmin kuin vammaisten asiakkaiden problematisointiin. Jolloin politiikan/-työn tulee kohdistua vammauttavien tilanteiden analysointiin ennemmin kuin vammaisen henkilön analysointiin.

Erityisesti vammaisuuden sosiaalinen malli haastaa EU-maiden sosiaalipolitiikan keskeisiä arvoja ja oletuksia. Se kyseenalaistaa sen, kuinka vammaisuuden kategorioita käytetään resurssien allokointiin ja jakamiseen. Hyvinvointivaltiossa tukeudutaan vahvasti ammattilaisten arviointiin ihmisten tarpeista ja sopivasta allokoinnista. Vammaisuuden sosiaalinen malli kyseenalaistaa lääketieteellisten normien käytön määriteltäessä kuka kuuluu vammaisuuden kategoriaan saadakseen sosiaalipalveluja tai -tukea. Vammaisuuden sosiaalisella mallilla on myös heikkoutensa, koska se ei ota kantaa toisiin kategorisointeihin eikä allokoinnin periaatteisiin.

Käytännössä vammaisuuden määritelmät vaihtelevat paljon esimerkiksi vammais- palvelulakia sovellettaessa eri kuntien ja sosiaalityöntekijöiden välillä riippuen kuntien taloudellisesta, poliittisesta ja kulttuurisesta tilanteesta. Valitettavasti vammaisuuden ja vaikeavammaisuuden rajankäyntiä käydään usein vammaisille kuntalaisille raskaissa hallinto-oikeusprosesseissa.

Vammaisuuden ja vammattomuuden määrittelyjen synkronointia tehdään useissa kansainvälisten organisaatioiden tekemissä tutkimuksissa. WHO on kehittänyt 2000-luvun alussa ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health) -kategorisointia, jossa vammaisuus nähdään suhteessa kehon rakenteeseen tai toimintoihin, toimintakykyyn ja osallistumiseen. Euroopan Neuvosto on 1990-luvun lopulla tutkinut vammaisuuden arviointia suhteessa etujen ja palvelujen allokointiin. Myös OECD on

tutkinut vammaisuutta suhteessa kykyihin selvittäessään toimeentulo-ohjelmia ja vammaisten ihmisten osallistumisen edistämistä erityisesti työllistymisessä.

EU:n tukeman vammaisuuden määrittelyjen vertailuraportti ottaa esiin myös kategorisoinnin, identiteettien ja sosiaalisen konstruktion välisen suhteen. Jenkinsin mukaan (2000) voimme erottaa sosiaalisen kategorisoinnin ja ryhmän identiteetin toisistaan. Kategorisointi määritellään toisten taholta, kun taas ryhmäidentiteetit rakentuvat itsensä hyväksymisen ja toisten ryhmän jäsenten hyväksymisen myötä.

Sosiaalinen kategorisointi voi vaikuttaa ryhmäidentiteettiin, koska se vaikuttaa myös siihen, kuinka vammaisia kohdellaan esimerkiksi sosiaalipalveluissa. Yhteys ei ole suoraviivainen, vaan ryhmät voivat kapinoida sitä vastaan, kuinka kategorisointi vaikuttaa heihin. Esimerkiksi ihmiset raportoivat useissa kyselyissä päivittäisissä toiminnoissaan olevista rajoituksista, mutta he eivät määrittele itseään vammaisiksi. Niitä olosuhteita, joissa ihmiset määrittelevät itsensä vammaisiksi ei ole paljoa tutkittu. Vaikka ihmiset ovat tietoisia sosiaalipolitiikan kategorioista, he eivät välttämättä hyväksy kategoriaa osaksi identiteettiään. Tärkeää on, että kukin saa itse kehittää tai valita oman identiteettinsä.

Schneiderin ja Ingmanin (1993) mukaan sosiaalinen konstruktio on stereotyyppioita tietyistä ihmisryhmistä, joita politiikka, kulttuuri, sosialisatio, historia, media ja kirjallisuus ovat tuottaneet. Myös Jenkinsin mukaan sosiaalinen konstruktio on kategorisaation prosessi. Kategorian määrittely voi suhteutua negatiivisesti konstruoituun ryhmään kuten ”kerjäläiset /marginaalissa olevat” tai pitää sisällään positiivisesti rakennetun ryhmän, kuten ”ansaitsevat” ihmiset. Myös byrokratia, joka hallinnoi kategorioita, voi vaikuttaa sosiaalisen konstruktion retoriikkaan.

Vammaisuuden ja vammattomuuden määrittelyssä on paljon kyse vammaisuuden sosiaalisesta konstruktiosta ja se on myös yhteydessä siihen, miten vammaisuuden julkista kuvaa muodostetaan puhuttaessa esimerkiksi vammaisten ihmisoikeuksista tai asiakkuudesta hallintoalamaisuuden sijaan.

Lähteet:

- Definitions of Disability in Europe: a Comparative Analysis and assessment of the policy implications of alternative legal definitions of disability on policies for people with disabilities. Final Report 13.9.2002. A project funded by the European Commission, Employment and Social Affairs Directorate-General. Contract reference VC/w000/032. Brunel University, UK.
- ICF Checklist (2001) ICF Checklist, Version 2.1a, Clinician Form. (<http://www.who.int/classification/icf>)
- Jenkins, R (2000) 'Categorization: Identity, Social Process and Epistemology', *Current Sociology*, 48(3), 7–25.
- OECD (2002) *Transforming Disability into Ability: Policies to Promote Work and Income Security for Disabled People*, OECD, Paris.
- Schneider, A, L & Ingram, H (1993) 'Social Construction of Target Populations: implications for politics and policy', *American Political Science Review*, 87(2), 334–347.
- Waddington, L & Diller, M (2000) 'Tensions and Coherence in Disability Policy: The Uneasy Relationship between Social Welfare and Civil Rights Models of Disability in American, European and International Employment Law' From Principles to Practice, DREDF Symposium on International Disability Law and Policy. (<http://www.dredf.org/symposium/waddington.html> (accessed June 2002)).

Kirjoittajat

Airaksinen Tiina (tiina.airaksinen@invalidiliitto.fi)

YTM, Invalidiliiton aluejärjestösihteeri

Hänninen Jorma (jhannine@yfi.jyu.fi)

YTL, lehtori, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

Jokinen Eeva (ejokinen@yfi.jyu.fi)

YTT, akatemiaturkija, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

Keskinen Suvi (suvi.keskinen@uta.fi)

YTM, tutkija, Tampereen yliopisto

Kiili Johanna (kiijoh@yfi.jyu.fi)

YTM, tutkija, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

Kuronen Marjo (spmaku@yfi.jyu.fi)

PhD, erikoistutkija, Sosiaalityön tutkimuksen seuran puheenjohtaja,
Perhetutkimusyksikkö, Jyväskylän yliopisto

Närhi Kati (nakaky@yfi.jyu.fi)

YTM, assistentti, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

Pösö Tarja (tarja.poso@uta.fi)

YTT, professori, Tampereen yliopisto

Turtiainen Kati (kati.turtiainen@jkl.fi)

YTM, maahanmuuttajapalvelujen vs. johtaja, Jyväskylän kaupunki